

PISMA STJEPANA RAJČEVIĆA JOHANNESU MÜLLERU

NADA BERITIĆ

U opširnoj monografiji o poznatom švicarskom historičaru Johannesu Mülleru, Karl Henking, njen autor, zabilježio je i jedan značajan podatak za kulturnu i književnu povijest Dubrovnika. Najprije to, da se Müller dopisivao »mit dem Bosnier¹ Stephan Raicevich in Ragusa«, a onda i to, da se u Stadtbibliothek Schaffhausen nalazi šesnaest pisama, koja je Rajčević pisao Mülleru od 1794. do 1798. godine.² Na molbu Herderova instituta u Marburgu a. d. Lahn pisma su snimljena i mikrofilm upućen pomenutom Institutu s dopisom, da se na snimcima nalaze trideset i dva Rajčevićeva pisma, a ne šesnaest kako je Karl Henking zabilježio.³ Međutim, ni taj podatak o broju pisama nije bio točan. Prepisujući jedno po jedno pismo ispostavilo se da ih ima ukupno trideset i četiri i uz njih jedan nezavršeni Rajčevićev zapis u obliku pitanja (»Questioni«) o duhovnom i materijalnom u čovjeku, i on upućen Johannesu Mülleru, te jedno pismo nepoznatog autora, vjerojatno Rajčevićeva stanodavca u Beču, kojim obavještava Müllera o iznenadnoj Rajčevićevoj bolesti.

Od trideset i četiri pisma samo petnaest ih je datirano, ostala su ili nepotpuno ili nisu uopće datirana. Međutim, slijedeći pažljivo sadržaj pisama, te vodeći računa o događajima koji se u njima pominju, većini se pisama moglo ipak odrediti vrijeme postanka. Dva su ostala bez ikakve mogućnosti datiranja, a to su upravo ona, koja je Rajčević, kad se nenadano razbolio u Beču, pisao svom prijatelju Mülleru. Na ovaj se način pobrkao raniji redoslijed pisama prilično proizvoljno poredanih, budući da se novi redoslijed više uopće ne slaže s onim, koji je već prije bio označen rednim brojevima na svakom pojedinom pismu.

¹ Nije nam poznato zašto je K. Henking smatrao Rajčevića Bosancem. Rajčević je Dubrovčanin, sin Nikole (možda je to upravo onaj »butigar« s Place što se 1738. godine parničio s Nikolom Čingrija — V. Lamenta del criminale knj. 92, str. 14 i dalje u Državnom arhivu Dubrovnik) i Ane Marini, rođen je u Dubrovniku 1739. godine. Tu je i školu učio zajedno s Đurom Ferićem. Vidi o tome članak Frana Čale »O Stjepanu Rajčeviću Dubrovčaninu«. Zbornik radova Filozofskog fakulteta, Zagreb 1955. str. 193.

² Karl Henking, Johannes von Müller. 2 Band, S. 358.

³ Zahvaljujem Upravi Herderova instituta u Marburgu a. d. Lahn, koja mi je ljubazno ustupila pisma na korištenje.

Dvadeset i osam pisama pisao je Rajčević iz Himberga kraj Beča⁴ gdje je tada živio, a šest iz samog Beča. Pisana su kroz četiri godine od 1794. do 1798. Sva su napisana talijanskim jezikom.

Da je Stjepan Rajčević bio u prijateljskim vezama s Johannesom Müllerom saznali smo to već iz Müllerova pisma Đuru Feriću 1796. godine, koje i počinje pozivanjem na Rajčevića: »Accepi ab amico communi, . . . Stephano Raicevich . . .«. Müller je zapravo saznao za Ferića i upoznao njegova prva djela baš preko Rajčevića, što jasno proizlazi iz gore pomenutog pisma: »Accepi ab . . . quae interpretatus es populi Illyrici adagia. Perlegeram paulo ante, quam de Psalmis Hebraeorum instituiti paraphrasim . . .«. Ferićev odgovor iz 1798. godine »Ad clarissimum virum Joannem Müller Epistola«, u kojoj naširoko govori o narodnim pjesmama i igrama, a usto donosi u latinskom prijevodu i trideset sedam narodnih pjesama, uslijedio je nakon Müllerova pisma i molbe da sakuplja narodno blago u svojoj domovini.⁵

Još dok je bio u službi moldavskog kneza Aleksandra Ipsylantija,⁶ Rajčević je putovao u Beč i tom prilikom isposlovao sebi mjesto austrijskog trgovačkog predstavnika u Bukureštu. Po svoj prilici to i nije bio njegov jedini posjet Beču. Možda je poslije imenovanja za austrijskog predstavnika još koji put navratio u taj grad, dok se najzad nije nastanio u njegovoj okolici. U vrijeme tih Rajčevićevih posjeta Beču Müller je živio i radio u Švicarskoj (1783—1785), a onda u Mainzu kao dvorski savjetnik i bibliotekar sve do 1792. kad su Francuzi zauzeli grad. Iste godine prešao je u Beč gdje je vršio dužnost dvorskog savjetnika.⁷ Je li Müllerovo poznanstvo s Rajčevićem uslijedilo još i prije njegova dolaska u Beč — ne možemo sa sigurnošću tvrditi. Sigurno je samo to, da je Müller već tada bio poznat po svojim povijesnim radovima (»Reisen der Päpste« 1782.; »Briefe zweier Domherren« 1787.; »Deutschlands Erwartungen vom Fürstenstande« 1788.), a osobito po tada već objavljenom prvom tomu »Die Geschichten der Schweizer«, koje je tokom vremena preraslo u njegovo životno djelo »Geschichten schweiz. Eidgenossenschaft« (5 Bde, 1786—1808). Najznačajnije i jedino dosad poznato štampano djelo Stjepana Rajčevića »Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia« (Napoli 1788.), bilo je dakle do njihova susreta u Beču već izdano. Štaviše bilo je i u dva navrata prevedeno na njemački jezik i objavljeno najprije u Beču 1789. godine pod naslovom

⁴ Himberg se nalazi otprilike trinaest kilometara jugoistočno od Beča na glavnoj željezničkoj liniji — Ostbahn. Još u XVII. stoljeću naselili su se u njegovoj okolici mnogi hrvatski seljaci iz Like i Krbave i sjeverozapadne Bosne. Do danas se tu očuvalo samo još nekoliko hrvatskih porodičnih imena, dok našim jezikom govori samo seljački živalj u nekoliko općina, koje se nalaze s obje strane pritoke Dunava Litave. (Prema obavještenju Dr Eduarda Stura, bibliotekara Univerziteteske biblioteke u Beču).

⁵ Ivan kasumović, Dvije poslanice Đure Ferića. Nastavni vjesnik X, Zagreb 1902., str. 452 i dalje; I. Kasumović, O latinskom prijevodu nekijeh našijeh narodnijeh pjesama. Školski vjesnik VII, 1—3, Sarajevo 1900., str. 81 i dalje.

⁶ V. F. Čale, o. c., str. 195.

⁷ V. Der grosse Brockhaus. Leipzig 1932, s. v. M.

»Bemerkungen über die Moldau und Wallachey in Rücksicht auf Geschichte, Naturproducte und Politik«. Aus dem Italiänischen des Herrn von Raicewich — a 1790. godine u Strasburgu pod naslovom »Geschichte, natürliche Beschaffenheit und Verfassung der Walachey und Moldau«. Aus dem Italiänischen übersetzt von Herrn Professor Piehl.⁸ Da su Rajčevićeve »Osservazioni« bile solidan izvor za povijest Rumunije, njenih političkih i kulturnih prilika, potvrdili su sami rumunjski historičari.⁹ To uostalom dokazuje i prijevod djela na njemačk jezik godinu dana nakon njegova štampanja, a osobito drugo njemačko izdanje. Značajno je i to da je 1822. godine u Milanu izašlo i drugo talijansko izdanje Rajčevićeve knjige pod naslovom »Viaggio in Valachia e Moldavia con osservazioni storiche, naturali e politiche«. Prema obavijesti Österreichische Nationalbibliothek u Beču u kojoj je knjiga pohranjena, na naslovnoj strani nije označeno ime autora,¹⁰ ali se u katalogu, zahvaljujući dakako odgovarajućim bibliografskim podacima, knjiga vodi pod imenom Stjepana Ignjata Rajčevića. Zato je upravo čudno da se drugo izdanje Rajčevićeve knjige, koje je izašlo u Milanu 1822. god. iz iste izdavačke kuće Giovanni Silvestrija vodi u Österreichische Nationalbibliothek u Beču pod imenom pravog autora, a u primjerku, koji je nađen u Italiji pod imenom talijanskog arheologa i numizmatičara Domenica Sestinija.¹¹ U već pomenutoj Bečkoj biblioteci nalazi se i francuski prijevod Rajčevićeve knjige izašao u Parizu 1822. godine pod naslovom »Voyage en Valachie et en Moldavie«. Traduit par Lejeune.

Vrlo je vjerojatno, da je Müllerovo poznavstvo s Rajčevićem uslijedilo prije njihova susreta u Beču upravo preko ovih štampanih djela, koja su, bez sumnje, bila primljena u tadašnjim znanstvenim krugovima sa živim zanimanjem. Možda ih je naučni interes vezao i prije 1792. godine. U svakom slučaju Rajčevićeva pisma upotpuniće konačno onu štur konstataciju iz Müllerove poslanice Feriću o kojoj se nije moglo pobliže govoriti, jer su nedostajali bilo kakvi konkretni podaci. I to zato što Rajčevićeva pisma najbolje ilustriraju stepen njihovih prijateljskih odnosa. I ne samo to. Ona osvjetljaju jedno nepoznato razdoblje iz Rajčevićeva života i pružaju dosad najviše podataka o njegovu radu i naučnim preokupacijama.

Već smo ranije pomenuli da su pisma pisana iz Himberga kraj Beča. Ne zna se točno kad se Rajčević tamo nastanio. Ako se u Rumuniji zadržao jedanaest godina,¹² dakle do 1785., postavlja se pitanje da li je po povratku iz Bukurešta ostao odmah u Beču ili je otišao u Italiju gdje su

⁸ Pomenute knjige nalaze se u Univerzitetskoj biblioteci u Beču pod signaturom 241.273 i 55.873. Zahvaljujem gosp. Dr Eduardu Sturu na podacima iz bečkih biblioteka o Rajčevićevoj knjizi.

⁹ V. F. Čale, o. c., str. 196.

¹⁰ Uostalom ni u prvom napuljskom izdanju Rajčevićevih »Osservazioni« nije zabilježen autor na naslovnoj strani. Njegovo se ime nalazi samo na hrbatu korica, barem u onom primjerku, koji se čuva u biblioteci Male braće u Dubrovniku.

¹¹ V. F. Čale, o. c., str. 197, bilj. 32.

¹² »Osservazioni storiche . . .«, str. 6.

uskoro bile štampane njegove »Osservazioni«. Iz pisama to ne možemo saznati. Međutim, iz preporuke nepoznatog prevodioca »Osservazioni« na njemački jezik upućene bečkom izdavaču jasno proizlazi, da je Rajčević boravio duže vremena u Napulju dok se štampala njegova knjiga. Preporuka je pisana u Napulju 1789. godine, a štampana je kao predgovor bečkom izdanju Rajčevićeve knjige 1789. godine pod naslovom »Der Uebersetzer an der Herausgeber zu Wien«. Tu je prevodilac iz Napulja zabilježio slijedeći podatak: »... Her von Raicewich, dessen vertrauten Umgang ich im Hause des k. k. Gesandten beinah täglich genossen habe, gab sie (= »Osservazioni«, op. N. B.) hier italiänisch in die Presse«. Možda je Rajčević novcem stečenim u trgovačkim poslovima u Moldaviji i Vlaškoj kupio kuću i imanje u Himbergu i prije odlaska u Napulj. Svakako je bio u Beču već početkom 1793. godine kako vidimo iz pisma Toma Basiljevića odnosno Rajčevićeva odgovora.¹³ Za carskog konzula u Livornu bio je postavljen tek poslije odlaska iz Himberga.

Iz prvih Rajčevićevih pisama upućenih Mülleru u septembru 1794. godine jasno se razabira da on već poodavna živi s obitelji u Himbergu, zaokupljen poslovima na svom imanju. Iako je tada Rajčević bio tek navršio 55 godina života, čini se da nije više bio ni u kakvom službenom radnom odnosu, jer je gotovo cijelo vrijeme provodio u Himbergu navraćajući samo povremeno poslom u Beč. Rajčeviću, koji je zarana ostavio rodni grad i pošao u svijet najprije da studira, a zatim da trguje, svakako je pogodno djelovao smireni život u krugu porodice u malom selu na dohvat velikog grada. Tu, u Himbergu, život se odvijao ustaljenim tokom bez velikih događaja. U sezoni poljskih radova ostavljao je Rajčević sve druge poslove i radio oko zemlje, pa je i Müllera obavještavao o svojoj zaposlenosti »probabilmente per tutto maggio sarò campagnuolo« (pismo 20). Bio je sretan kad je vrijeme pogodovalo zasijanoj zemlji pa je s radošću pisao Mülleru »qui tutte le produzioni della terra vanno a maraviglia solo ci mancano braccia per tagliare li grani« (p. 23). A s tugom i s gnjevom rastajao bi se od uništene ljetine u koju je toliko truda uložio »dopo avere veduto recidere i miei poveri alberi gelati dal freddo, divorare le foglie dai mosconi, . . . perire i fiori ed i cari fagiuoli piantati colle mie mani, la mia bile si è accesa . . .« (p. 19).

U sjeni drveća Rajčevićeva vrta u Himbergu i Müller se ponekad odmarao. To se razabira iz brojnih poziva koja mu je Rajčević u pismima upućivao »vi consiglio di venire a passare due o tre giorni qui dove l'aria è infinitamente migliore che in città« (p. 6), »sarei molto contento vedervi questa settimana nella mia solitudine« (p. 10), i t. d.

Kao što smo već pomenuli, Rajčević je u Himbergu živio sa svojom obitelji. Iz njegovih pisama Mülleru ne možemo mnogo toga saznati o članovima njegove porodice. S vremena na vrijeme običavao je pominjati svoju djecu, najprije sina »il mio figlio adottivo« (p. 6), »il mio slavo-germano« (p. 12), a onda i djevojčicu, koja se rodila 1795. u Him-

¹³ Žarko Muljačić, Dva priloga povijesti dubrovačkih akademija. Radovi Instituta Jug. akad. u Zadru br. 4—5, Zagreb 1959., str. 328 i bilj. 40.

bergu. Po želji majke trebalo je da Müller kumuje djetetu na krštenju (p. 21). I to bi bilo sve što nam podaci iz pisama pružaju. U nekoliko navrata Rajčević se hvalio Mülleru sretnim životom u porodici gdje živi okružen pažnjom i nježnošću ukućana osobito svoje djece »che sono il solo bene della fortuna lasciatomi« (p. 27). Želio je da svojim primjerom utječe na Müllera ne bi li i on okušao sreću u braku i porodici, pa mu je pisao »nei miei vecchi giorni ho provato un piacere che desidero a voi. Chi sà che il mio esempio vi convertirà« (p. 11).

Pa ipak ni briga oko imanja, ni sretni obiteljski život nisu mogli u potpunosti da zaokupe Rajčevića. Njemu, koji je najveći dio života proveo putujući mnogim evropskim zemljama i trgujući, nije uvijek bio privlačan ovaj ladanjski način života, pogotovo zimi, kad je Himberg pokriven snijegom, koji čovjeku brani i iz kuće da izađe. »Mi trovo quasi sepolto tra le nevi« (p. 15), žalio se on Mülleru, »dimenticato dagli amici, perseguitato de Eolo in questa mia solitudine« (p. 19). Tada bi se sa žarom bacio na čitanje, proučavanje, pisanje »altrimenti il soggiorno isolato della campagna sarebbe insopportabile« (p. 15).

U takvim trenucima klonuća i melanholije, kad bi se osjetio sam i napušten »vero rustico solitario« (p. 9) razgovor s Müllerom ili pak samo njegovo pismo raspoložilo bi ga, rastjeralo učmalost i dosadu, vratilo vjeru u samoga sebe, djelujući kao »balsamo alle piaghe« (p. 23). Nije onda čudo što se osjećao sretan kad je Mülleru mogao ovako da napiše »in voi ho trovato l'amico« (p. 2). To još bolje potvrđuju riječi upućene Mülleru, koji ga je dnevno posjećivao dok je ležao bolestan u Beču »se mai sono stato vano e glorioso della stima ed amicizia d'uomo vivente lo sono della vostra« (p. 34).

Pisana u jednom zaista burnom razdoblju, koje je duboko potreslo Evropu, u razdoblju poslije Francuske revolucije, u eri Napoleonovih ratova, u vremenu koje je znalo samo za »rivoluzioni, stragi ed orrori« (p. 1), Rajčevićeva pisma pružaju zanimljivu sliku odjeka tih burnih događaja. Posmatrana očima čovjeka koji je bio čas više čas manje prostorno udaljen od svih tih zbivanja, ali očima čovjeka, koji je bio živo zainteresiran za sudbinu susjednih zemalja, pisma su zanimljiv dokument Rajčevićevih političkih shvatanja.

Rajčević je, što je i razumljivo, u Napoleonovim ratovima, u ukidanju dotadašnjih državnica kako u Italiji, tako u Njemačkoj, Holandiji, Švicarskoj i u formiranju novih republika vidio samo osvajačke i pljačkaške namjere. Sve one duboke promjene koje su uslijedile u tim novim republikama ukidanjem feudalnih plemićkih povlastica, rasturanjem crkvenih imanja, uvođenjem novog građanskog zakonika, nije ni pokušao sagledati i razumjeti. Posmatrajući sve te događaje iz svoje sitnoposjedničke perspektive, Rajčević je, u vrijeme uspješnih Napoleonovih ratova u Italiji, kad je postalo očito, da bi ratni pohodi mogli proslijediti i do Beča, ovako pisao Mülleru »mi dispiacerebbe soltanto vedere nei miei vecchi giorni ardere la mia casetta, e distrutto il mio povero avere da uno stuolo di forsennati che gridaranno Libertà« (p. 26).

Krivicu za ratne neuspjeha austrijske vojske bacao je Rajčević na nesposobne vojne komandante »altro ci vuole che 80 anni per comandare eserciti contro un nemico intraprendente e borioso. Che contrasto tra l'arciduca Carlo ed il decrepito e di più sordo campanato Wurmser¹⁴ a cui d'uopo è parlare colla tromba marina, e poi i coglioni di Vienna si lamentano che siamo traditi« (p. 25) objašnjavao je on Mülleru.

U miran ishod francusko-austrijskih odnosa nije vjerovao ni onda kad ratni vihor još nije bio uhvatio maha. Po njegovu mišljenju trebalo je izabrati pogodri momenat za mir s Francuskom, a to je upravo nemoguće »prima che questi (t. j. Galli) maledetti da Dio non si ordinino tra di loro, e ciò quando arriverà?« (p. 10).

Nije pridavao mnogo važnosti ni miru u Campo Formiju, koji je uslijedio poslije tolikih austrijskih neuspjeha i ratnih pustošenja jer, pitao se on, »la pace è fatta« ali »in nome di chi? della Trinità no; perchè i maledetti Francesi non ci credono più, in nome dunque di Sor Carlo se vogliono, purché la pace si faccia« (p. 29).

Mnogo je žalio sudbinu Poljske, koja je u to vrijeme postala plijen svojih moćnijih susjeda. Ali je zato sa simpatijama pratio ruska nadiranja u turske zemlje očekujući s nestrpljenjem što će reći »il gran Sultano quando non avrà più riso da fare il suo pilavo« (p. 31).

Müllerov interes za naše narodno blago vjerojatno nije potekao tek kroz poznanstvo s Rajčevićem. Iako točno ne znamo kad je njihovo poznanstvo uslijedilo, ipak možemo predpostaviti da je Müller čuo za naše krajeve i običaje, upoznao ljepotu naše narodne pjesme već kroz Fortisovo djelo »Viaggio in Dalmazia« štampano 1774. godine, a najkasnije 1778. godine kad se pojavila prva sveska Herderovih »Volkslieder« u kojoj se nalazio i Goetheov prijevod »Hasanaginice«.¹⁵

Svakako su i Wolfova »Prolegomena ad Homerum« 1795. godine tome pripomogla. Oživljavajući interes za narodno pjesništvo uopće, oživjela su interes i za naše narodno blago. Na taj je način i naša zemlja privukla pažnju zapadnoevropskih romantičara, koji su u nepoznatim istočnim zemljama, njihovu životu i običajima nalazili pravo vrelo iskonskog, živopisnog, nepatvorenog života.

Nije onda čudo što je Fortisov »Viaggio in Dalmazia« bio ubrzo preveden na njemački, francuski i engleski jezik. Iz istih je razloga razumljivo što su i Rajčevićeve »Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia«, koje nisu samo prikaz ekonomsko-političkih prilika Rumunije nego i zanimljiv dokumenat o narodnim običajima, o folkloru, religiji, moralu, bile u vrlo kratkom vremenskom razdoblju od prvog talijanskog izdanja prevedene na njemački jezik i u dva navrata štampane. Značaj Rajčevićeva djela uočio je i njegov već pomenuti nepoznati njemački prevodilac iz Napulja, koji je u preporuci beč-

¹⁴ Sigismund Wurmser, austrijski general, kojeg je Napoleon potukao kod Castiglione.

¹⁵ Vatroslav Jagić, Građa za slovinsku narodnu poeziju. Rad 37, str. 134—136.

kom izdavaču ovako okarakterizirao autora: » . . . der nicht nur durch mehrere Jahre als k. k. Generalagent in diesen Ländern gestanden hat, sondern auch mit allen den Kenntnissen und Sprachen vertraut ist, welche einem aufmerksamen Beobachter nothwendig sind, wen er die Mühe auf sich nehmen will, Volk und Land nach allen seinen Eigenheiten bekannt zu machen«.

Iako je Rajčević rano napustio Dubrovnik¹⁶ i veći dio života proveo u tuđini, nije ipak prekinuo vezu s rodnim krajem. To najbolje potvrđuje njegovo prijateljstvo s Ferićem te još nekim ljudima od pera, koji su živjeli u Dubrovniku,¹⁷ njegovo živo zanimanje za prošlost svoga naroda, njegova briga oko populariziranja narodnih pjesama. Iz Rajčevićevih pisama Mülleru saznali smo da je on bio i posrednik u prepisci između Ferića i Müllera. Njemu je zapravo Ferić slao pisma za Müllera »Eccovi una latinissima lettera del nostro Ferrich che mi è pervenuta ieri, . . .« (p. 26), i on se brinuo da Müllerov odgovor na vrijeme uslijedi » . . . aspettare e non venire . . . il primo fù sempre il caso mio, ora è il secondo aspettando la benedetta lettera per il nostro Ferrich a cui devo assolutamente rispondere questa settimana . . .« (p. 22), »La prima (grazia) dipende dalla vostra penna che si compiacerà di scrivere una letterina all'ab. Ferrich« (p. 29).

Od Rajčevića je Müller mogao najviše saznati o njegovoj užoj i široj domovini, o ljudima u njoj i njihovim običajima. Od Rajčevića je potekao i nagovor Feriću da pjesmom proslavi ilirske zemlje:

Rem mihi, Denisi, praeclaram suadet Amicus

.....

Illyrica tibi quid de gente, . . .

.....

Perscribam.¹⁸

Dok je Rajčević živio u Himbergu bio je u prijateljskim vezama ne samo s Müllerom nego i s Michaelom Denisom, pjesnikom, kustosom Dvorske biblioteke u Beču, te s poznatim austrijskim orijentalistom Bernhardom Jenischom. Svih četvero povezivao je zajednički naučni interes bilo da su proučavali prošlost naroda iz kojega su potekli, bilo da su područje njihovih istraživanja bili istočni narodi. Kroz Rajčevićeva pisma Mülleru često su se provlačile poruke tim prijateljima ili samo pozdravi (p. 4, 9, 16, 22, 24, 26).

U biblioteci Male braće u Dubrovniku nalaze se dva Rajčevićeva rukopisa, koja je pisao upravo za vrijeme svoga boravka u Himbergu.

¹⁶ » . . . voi sapete che io sono uscito all'età di 15 anni da costà«, obraća se on Feriću u »Lettere intorno all'origine, le emigrazioni, la dottrina e la religione dei popoli slovani« — Lettera settima, str. 18.

¹⁷ Tomo Basiljević pozivao je Rajčevića da surađuje u Akademiji Miha Sorkočevića i predlagao mu da napiše nešto o trgovini žitom. V. Ž. Muljačić, o. c., str. 328.

¹⁸ Ad clarissimum virum Michaelem Denisum Vindelicum Georgii Ferrich Ragusini Epistola. Ragusii, Martecchini 1824.

To su »Lettere intorno all'origine, le emigrazioni, la dottrina e la religione dei popoli slovani«¹⁹ i »Sogno di Filopatris«.²⁰ Oba su pisana talijanskim jezikom. Prvi je opsežna rasprava sastavljena u formi pisama upućenih Feriću. Sedam pisama, koliko ih u rukopisu ima, obuhvataju sto dvadeset i pet listova. Na prvoj i posljednoj strani rukopisa naznačio je Rajčević uz godinu 1795. odnosno 1800. Beč kao mjesto nastanka. Međutim, iz Rajčevićevih pisama Mülleru znamo da su »Lettere« pisane u Himbergu upravo kao i »Sogno di Filopatris«, koji i nosi nadnevak »Himberg 27 Aprile 1796«.

Prostor nam ne dozvoljava da se detaljnije upoznamo s Rajčevićevim rukopisima, što uostalom i nije zadatak ovog napisa. Željeli smo samo saznati, služeći se naravno podacima iz Rajčevićevih pisama Mülleru, kakvog je udjela u tom Rajčevićevu radu imao Müller, nadalje kakve su sve naučne teme zaokupljale Rajčevića, i najzad, željeli smo saznati je li koji od njegovih sačuvanih rukopisa ili onih koji su se zagubili bio možda u to vrijeme tiskan.

Pišući »Lettere« Rajčević je htio da izloži rezultate svojih istraživanja o porijeklu i starini slavenskih naroda služeći se grčkim i latinskim izvorima, ukazujući istovremeno na pogrešna tumačenja i propuste koji su dotad bili učinjeni, koristeći se i onim starim spomenicima, koje je moderna nauka učinila već pristupačnim.

Svojim rukopisom »Lettere intorno all'origine, le emigrazioni, la dottrina e la religione dei popoli slovani« i Rajčević je, kao kasnije Frano Appendini u predgovoru »Ilirske gramatike«, te Julije Bajamonti u raspravi »Il Morlachismo d'Omero«, i Ferić u svojim poslanicama platio svoj obol onoj pomodnoj struji, koja je došla do izražaja krajem XVIII. i u početku XIX. stoljeća. Po njoj su Slaveni bili preteče svih ostalih evropskih naroda, a njihov jezik izvor iz kojeg su se razvili svi ostali evropski jezici.²¹

Iako su Rajčevićeve »Lettere« bile upravljene Đuru Feriću, koji je trebalo da da konačni sud o njima, da ispravi greške i omaške, da odluči jesu li prikladne za štampu, ipak su one pisane pod stručnim vodstvom i uz savjete i dogovore s Müllerom. Kroz Rajčevićeva pisma možemo lijepo pratiti kako je nastajala »la gran fabbrica slavina« (p. 12), koliko je prethodnih radova zahtijevala: »non potete credere quanto ho dovuto leggere« (p. 17), koliko je poteškoća zadavala: »amico ho rovesciato tutto il mio edificio slavo, . . . per la nausea che mi hanno cagionato tanti pedanti limitati e falsari che con danno dei miei poveri occhi ho dovuto leggere« (p. 17), koliko je truda iziskivala: »travaglio come un asino che gira la ruota intorno alle mie Lettere Slovane« (p. 20). U više navrata

¹⁹ Broj 386 po novom rasporedu, odnosno 241 po Čulićevu katalogu.

²⁰ Biblioteka Male braće u Dubrovniku nalazi se u stanju sređivanja pa se drugi Rajčevićev rukopis »Sogno di Filopatris«, broj 2988 Čulićeva kataloga, nije mogao pronaći. To je kraći napis od jedanaest nenumeriranih listova; o njemu je podrobnije pisao F. Čale u već pomenutom članku str. 198.

²¹ Rudolf Maixner, Charles Nodier i Ilirija. Rad 229, str. 16, bilj. 4; Ivan Milčetić, Dr Julije Bajamonti i njegova djela. Rad 192, str. 132 i dalje.

Rajčević je u pismima opširno razlagao Mülleru zamišljeni plan rada, svoja tumačenja kritičnih mjesta grčkih i latinskih izvora koja se tiču slavenskih naroda, tražeći naravno njegovo mišljenje, njegovu stručnu pomoć (p. 16, 17). Da ga što bolje upozna s radom, čitao mu je pojedine odlomke kako se vidi iz pisma 17: »portarò meco il Zibaldone, e se avrete tempo e voglia leggeremo assieme il principio o introduzione e qualche pezzo, . . .«.

Rajčeviću je bilo neobično važno da njegov rad naiđe na razumijevanje i pohvalnu kritiku ne samo Müllera »desidero che un giorno siate contento del mio lavoro« (p. 16), nego i šire javnosti. Ako to ne bi uslijedilo, prijetio je da više neće pisati i da će prodati i knjige i pera i crnilo »e mi pongo ad arare e tagliar le legna« (p. 20).

Po svemu sudeći »Lettere« nisu bile štampane. No one nisu jedini Rajčevićev rad, koji ga je okupirao u vrijeme boravka u Himbergu odnosno njegove prepiske s Müllerom. Iz pisama razabiremo da je još nekoliko radova bilo u tom razdoblju ili samo započeto ili i završeno i tiskano. To su svakako bile i opsežnije rasprave, ali i kraći sastavi, možda objavljeni u malom broju primjeraka pa se zato nisu ni očuvali, ili pak leže zagubljeni i zaboravljeni po ondašnjim dnevnim listovima odnosno revijama.

Među prvim radovima u pismima se spominje »La vita privata dei Turchi« (p. 3). U septembru 1794. godine, kad je pismo pisano, taj je rad čini se bio završen, jer Müller ga je već bio pročitao i pozitivno ocijenio. Trebalo je još samo da mu Rajčević donese »i fogli che ho aggiunto dopo« pa da i njih pročita. Jesu li »Vita privata dei Turchi« bila zasebna cjelina ili samo jedno poglavlje u Rajčevićevoj »Storia ottomana« o kojoj govori 1796. godine (p. 24) ne možemo iz pisama saznati. Sigurno je samo to da »Storia ottomana« nije tada bila završena. Upozoravajući Müllera na mržnju i prezir svete stolice prema austrijskom dvoru i na posljedice, koje iz takvog stava mogu proizići, Rajčević mu piše: »mi ricordo d'averne notato nella mia Storia ottomana che il califato dei Arabi fù distrutto lo stesso anno che da Lutero furono minati i fondamenti del Califo di Cristo. Prevedo che *continuando a scrivere la Storia* notarò che la nuova e l'antica Roma hanno cambiato di padrone lo stesso anno« (p. 24). Možda je Rajčević pisao »Storia ottomana« bez ikakvih pretenzija na objavljivanje, da iskoristi građu koju je prikupio, da je upotpuni podacima s kojima se suočavao živeći u zemljama koje su Turci okupirali i to samo s namjerom da mu posluži kao priručnik.

Drugi Rajčevićev rad koji u pismima pominje bila je neka vrsta kritike poznatog talijanskog publiciste grofa Giuseppe Goranija, koji je kao pristalica Francuske revolucije prešao u Pariz i u »Moniteuru« pisao oštre članke protiv Luja XVI.,²² te zbog napada na talijanske dvorove i vladajuće porodice²³ bio kasnije protjeran iz Milana, a imovina mu za-

²² Lettres aux souverains sur la Révolution française. Paris 1793.

²³ Mémoires secrets et critiques des Cours, des Gouvernements et des Moeurs des principaux États d'Italie. Paris 1793. V. Enciclopedia italiana, Milano 1933, s. v. G.

plijenjena. Da je Rajčevićev napis ili »Lettera« kako je on naziva, bila kritika Goranija zaključujemo iz onoga što piše Mülleru »stò pettinando Gorani a tutta fretta« (p. 4), »la pettinatura del ex-conte Gorani è terminata, e stò trascrivendola« (p. 5). Staviše ta je »pettinatura« bila štampana. Sam je Müller ugovarao s tiskarom da se Rajčeviću isplati 20 fiorina, što je ovaj zadovoljno prihvatio namjeravajući novac ovako iskorigistiti »una ventina di copie in carta buona ed il resto in libri pagará largamente la carta che ho consumato per scrivere al ex-conte« (p. 13). Kako iz pisma proizlazi »Lettera« je bila najprije štampana na talijanskom jeziku (p. 15), a kasnije i na njemačkom »sento che si fà la traduzione todesca della mia lettera« (p. 16).

Treći Rajčevićev rad koji u pismima pominje nosi naslov »Su la divinazione«. Namjeravao ga je štampati »nel Magazzino del mio Hofsteter« (p. 19), ali ga je prethodno slao Mülleru na ocjenu. Nije se mnogo trudio da napis dotjera »lasciando il peso al dotto traduttore che lo renderà in cruscante todesco« (p. 19).

Rajčević su duže vremena zanosio idejom da napiše povijest XVIII. stoljeća »secolo di Luigi XV« (p. 1). Sakupljao je građu, čak i skicirao okvirne crte budućeg djela (p. 30), ali ne znamo da li ga je i završio. Prepiska je prestala 1798. godine dok je rad još bio u početnoj fazi. Šta je Rajčevića ponukalo da se uhvati u koštac s temom iz najbliže historijske prošlosti nije lako dokučiti. Možda se zamisao sasvim slučajno rodila kako bi mogli zaključiti iz ovih redaka napisanih Mülleru: »ho bisogno assolutamente di qualche trama annalistica per filare la mia tela, credo che il secolo di Luigi XV sarà suficiente« (p. 1). A možda je nastala iz potajne želje da se i on ogleđa na jednom zamašnijem historijskom radu kao prijatelj mu Müller. Pa iako je isticao u pismu kako mu je jedina namjera bila da radom utroši vrijeme i otkloni dosadu, ipak to nije bilo sve. Želio je da taj njegov rad naiđe na Müllerovo odobravanje (p. 30), a to već nije bila nimalo laka obaveza.

U jednom od nedatiranih Rajčevićevih pisama (p. 32) pominje on dva svoja rukopisa, koja šalje Mülleru na ocjenu i čitanje. Jesu li ta dva rukopisa ili »Vedute« kako u pismima stoji neki od ovdje već pomenutih radova, ili su to novi radovi o kojima Rajčević ne govori u pismima, zasada ne možemo da kažemo. Možda će dalja traganja u bečkim bibliotekama pomoći da otkrijemo još poneki Rajčevićev štampani, a nama nepoznati rad.

To bi uglavnom bile najznačajnije vijesti koje su nam pružila Rajčevićeva pisma Mülleru. Zahvaljujući njima postao nam je mnogo jasniji jedan dosad neosvijetljeni period Rajčevićeva života, njegove prijateljske veze s Müllerom i Müllerov udio u Rajčevićevim naučnim preokupacijama. Kad i ne bi vodili računa o njihovim čestim sastancima i razgovorima u Beču i povremenim u Himbergu, koji nažalost nisu zabilježeni, nego samo o onome što je Rajčević u pismima zapisao, morali bi priznati da taj Müllerov udio nije bio neznatan. Možda ne bi bilo presmjelo tvrditi, da je poticaj za sav taj Rajčevićev rad u Himbergu potekao od

Müllera. To je u jednom pismu uostalom i sam Rajčević priznao. Bojeći se da je već počeo zloupotrebljavati dobru volju Müllerovu i njegovo dragocjeno vrijeme uvijek novih pitanjima, stalnim traženjem naučnih usluga i savjeta, napisao mu je s gorčinom »se tutte queste commissioni o preghiere vi danno noja, la colpa è vostra non dovevi svegliarmi« (p. 16).

Summary

STJEPAN RAJČEVIĆ'S LETTERS TO JOHANNES MÜLLER

At Schaffhausen — birthplace of the famed historian Johannes Müller — are kept in the Municipal Museum letters sent by the Dubrovnik citizen Stjepan Rajčević to Müller in Vienna in the period 1794—1798. Already Karl Henking mentions in his monography on Müller this correspondence, of which, in his opinion, sixteen letters by Rajčević have been preserved. Herder's Institute at Marburg a. d. Lahn, which photographed the letters and placed them at the disposal of the author of this article, holds the information that actually thirty-two letters have been preserved. Whereas in fact there are thirty-four letters, along with one unfinished letter by Rajčević and one letter written by an unknown man in Vienna. All these letters were written in Italian. Fifteen of them are dated, while the others are either incompletely dated or undated. Twenty-eight letters were sent from Himberg near Vienna, where Rajčević lived at the time, six letters from Vienna itself.

Stjepan Rajčević, classmate and close friend of Đuro Ferić, left Dubrovnik early for purposes of study abroad, and the major part of his life was spent far from his native town. For a long time he was carrying on trade in Walachia and Moldavia, and for some time he was ambassador of Austria to Bucarest. The fruit of his sojourns in eastern countries was the interesting book entitled »Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e Moldavia«, which is a survey of the economic-political circumstances in the then Roumania and at the same time an important document on the people's customs, folklore, religion and morals. After the book was printed in Naples, Rajčević settled down in Himberg, where he started farming on his own estate. His letters to Johannes Müller were written precisely during his stay in Himberg.

Heretofore we knew about the friendship that linked Rajčević and Müller only from Müller's letter to Ferić in 1796 and Ferić's reply in 1798. Only Rajčević's letters cast a good light upon their friendly relations. The letters give an insight into an unknown period of Rajčević's life. At the same time they are yielding most data on his work and scientific occupations.

Müller's interests for our national treasure must have originated prior to his friendship with Rajčević. However, this friendship only contributed to the broadening of such interests. Rajčević will have supplied him with the best information about his narrower and wider native country, the people living in it and their customs. Through Rajčević, Müller learnt about Ferić and his first works. Also Rajčević will have been responsible for Ferić's poetical glorifying the Illyrian countries.

Finally, Rajčević's letters to Müller tell us with what scientific subjects the former was concerned. More, they tell us what share in Rajčević's work was possessed by his friend Johannes Müller.